

УДК 342.565.2(477)

DOI: 10.31359/2411-5584-2019-37-2-106

І. В. СУХОДУБОВА

кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії і філософії права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: irinaaniri84@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2108-3306>

СУДОВА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ І ДИНАМІЗМУ ЗАКОНОДАВСТВА¹

Стаття присвячена ролі Конституційного Суду України в забезпеченні стабільності й одночасно динамізму системи правового регулювання. Проаналізовано повноваження Конституційного Суду, шляхом реалізації яких він може впливати на розвиток правової системи.

Ключові слова: стабільність, динамізм, судова практика, Конституційний Суд України, законодавство, правова визначеність.

Постановка проблеми. Судова реформа, старт якої відбувся у 2016 р. та положення якої продовжують втілюватись і нині у правову систему України, привнесла низку кардинальних змін у судову систему. Унаслідок прийняття у 2016 р. змін до Конституції України в частині правосуддя, прийняття нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» та подальшого внесення змін у процесуальні кодекси ми отримали абсолютно новітній Верховний Суд як найвищу ланку (з-поміж трьох) судоустрою України з достатньо широкими

¹ © Суходубова І. В., 2019. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

можливостями для забезпечення єдності судової практики та впливу в цілому на правове регулювання. Доповненням Конституції статтею 151¹ було запроваджено давно очікуване повноваження Конституційного Суду України вирішувати питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. І хоча інститут конституційної скарги в Україні «запрацював» лише у 2018 р., цей механізм є потенційно впливовим на систему законодавства, адже сприяє скасуванню дефектних законів.

З другого боку, обрана для дослідження в межах цієї статті тема є актуальною з огляду на те важливе значення, якого поступово набуває принцип правової визначеності у правовій системі України. Адже саме із цим принципом пов'язують серед іншого стабільність правової системи [1]. При цьому, як відзначає С. Шевчук, втіленню принципу правової визначеності сприяє судове уточнення (конкретизація) правових термінів та окремих нечітких положень, що містяться в законі, тобто зменшення невизначеності нормативно-правових актів стосовно кожного конкретного випадку [2, с. 322]. Конституційний Суд України, ураховуючи сучасні доктринальні розробки з верховенства права та міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини, формулює у своїх правових позиціях принцип правової визначеності, зазначаючи, зокрема, що «особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб», при цьому «очікування осіб не можуть впливати на внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів». Це передбачає внесення законодавчих змін із визначенням певного перехідного періоду (розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності), що надасть особам час для адаптації до нових обставин. Тривалість перехідного періоду при зміні правового регулювання суспільних відносин має визначати законодавець у кожній конкретній ситуації з урахуванням таких критеріїв: мети закону в межах правової системи і характеру суспільних відносин, що ним регулюються; кола осіб, до яких застосовуватиметься закон, і їх здатності підготуватися до набрання ним (його новими положеннями) чинності; інших важливих обставин, зокрема тих, що визначають час, необхідний для набрання чинності таким законом [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усе це зазначене разом однозначно свідчить про актуальність проблематики впливу судової практики, зокрема судової практики Конституційного Суду України, на правове регулю-

вання, що підтверджується високим інтересом до неї серед вітчизняних дослідників. Зокрема, дослідженням різних змістовних аспектів цієї теми займалися С. Вдовіченко [4], Ф. Веніславський [5], Н. Гураленко [6], О. Дашковська [7], М. Козюбра [8], Л. Москвич [9], С. Погребняк [10], Т. Росік [11], С. Шевчук [2], Г. Христова [12] та ін. Висока дискусійність даного питання пов'язана із відсутністю усталеного підходу до розуміння судової практики, її ролі як джерела права; ще більш суперечливими видаються підходи щодо конкретних впливів судової практики на правотворчість та законодавство.

Формулювання цілей. Відповідно метою цієї статті є з'ясування змісту поняття «судова практика», її ролі як джерела права в Україні, зокрема судової практики Конституційного Суду України, та змісту її впливу на законодавство з точки зору забезпечення його стабільності і динамізму.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. систему судоустрою складають місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд [13]. Стаття 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. встановлює, що Конституційний Суд України (далі – КС України) є органом конституційної юрисдикції, на який покладено забезпечення верховенства Конституції України, вирішення питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [14]. Це відправні точки для подальшого вивчення питання про обсяг і зміст судової практики в Україні.

Порівняльний аналіз досліджень, присвячених судовій практиці, нашою хує на декілька основних висновків у цьому напрямі. По-перше, зрозумілим є те, що судова практика – це закономірний результат діяльності судових органів, який іменується широким підходом, тобто це діяльність органів судової влади держави (системи судів різних інстанцій і суддів) з метою відправлення правосуддя (формування судження щодо застосування норм об'єктивного права стосовно обставин об'єктивної реальності), яка здійснюється у певних процесуальних формах, регламентованих законодавством та правовим звичаєм, і в результаті якої вирішуються завдання правосуддя. До останніх можна віднести: а) формування об'єктивного досвіду вирішення юридичних справ; б) реалізацію норм права стосовно індивідуальних відносин і формування в результаті відповідного правопорядку; в) визнання державою юридичних фактів; г) роз'яснення і тлумачення норм права відповідно до конкретних ситуацій; д) перевірку адекватності тих чи інших нормативних актів у системі законодавства країни; е) здійснення судового контролю за діями й рішеннями органів влади тощо [9, с. 158–159]. Таким чином, у даному

випадку під судовою практикою розуміється такий різновид юридичної практики, що полягає у правозастосовній, інтерпретаційній та правотворчій діяльності судів, яка втілюється у певних видах юридичних актів [10, с. 93]. З іншого боку, при вузькому розумінні судової практики як особливої сфери діяльності судових органів щодо розгляду судових справ функції судової практики є такими, що походять від функцій судових органів та забезпечують реалізацію основних завдань зі здійснення судочинства [11, с. 11]. Тобто тут мова йде про матеріалізовані результати розгляду судової справи, оформлені як правові положення, на підставі яких вирішено спірне питання та які переконливо свідчать про єдино правильний обраний судом підхід і є орієнтиром для вирішення аналогічних спірних ситуацій [15, с. 51].

Заслуговує на увагу визначення М. Мазура про те, що судова практика як джерело права є тією частиною *соціально-правового досвіду* і результатів діяльності вищих судових органів та іноді нижчих судів, що виражається в офіційних актах органів судової влади (рішеннях, постановах, ухвалах, що набрали чинності і не були скасовані), які містять важливі й актуальні правові позиції обов'язкового чи переконливого характеру (судові прецеденти, усталена судова практика та роз'яснення вищих судових органів), а також обов'язкові до виконання приписи нормативного характеру, що містяться в рішеннях КС і судів загальної юрисдикції та мають наслідком втрату чинності нормативно-правових актів або їх окремих положень у зв'язку з визнанням їх неконституційними чи незаконними [16]. При цьому автор слушно зауважує, що висловлювання, які часто використовують фахівці у праві, – «в судовій практиці немає єдиного підходу до вирішення цього питання», «судова практика з даного питання є суперечливою», – указують на те, що судова практика може розглядатися як певний соціально-правовий досвід, навіть і як суперечливий. Автор вважає, що применшення теоретичного й практичного значення цього є помилковим, адже саме його аналіз нерідко дає багатий матеріал для роботи з удосконалення чинного законодавства та подальшої судової практики [16]. Урешті-решт, М. Мазур свої міркування будує на тому, що відсутність нормативності в судовій практиці на сьогодні є ґрунтовним аргументом проти визнання її як джерела права, адже «Конституція України, а також деякі інші законодавчі акти наділяють судову владу повноваженнями “негативних правотворців”: визнавати закони (чи їх окремі положення) неконституційними, а підзаконні нормативно-правові акти (чи їх окремі положення) – не тільки неконституційними, але й незаконними, що має наслідком втрату цими актами чинності» [16].

Інший аспект, на якому акцентують увагу при дослідженні судової практики, – відмінність між правовими традиціями світу та співвідношення між

судовою практикою і судовим прецедентом. Так, О. Дашковська зазначає, що у континентальній правовій системі судовий прецедент, який є провідним та обов'язковим джерелом права в англосаксонській правовій сім'ї, існує поряд з іншими джерелами права. Власне вплив суду на формування й розвиток права знайшов своє відображення в теорії судової практики. О. Дашковська робить важливе зауваження: на відміну від судового прецеденту судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення, тому зовнішньою формою закріплення судового прецеденту є конкретне судове рішення, на яке можна посилатися, судова практика такої форми зовнішнього закріплення не має. Відповідно висновок про сформованість судової практики можна зробити лише в тому випадку, якщо наявна *ознака повторюваності*, тобто те чи інше правило, вироблене судовою практикою, щоб набути статусу правоположення, має виступити юридичною основою вирішення цілої низки справ. Важливим є також висновок О. Дашковської про те, що така поступовість формування судової практики може забезпечувати легітимність тих правил поведінки, що формуються судовою практикою [7, с. 38].

У цілому слід визнати, що в українському науковому просторі помітним є зміщення акцентів з категоричного невизнання за судовою практикою можливості впливати на нормативне регулювання до покладення на суди, особливо на вищі інстанції, правотворчої місії. Так, Н. Гураленко констатує, що передумовами для визнання судового прецеденту в Україні як джерела права є: формування нового образу права, перехід від панування позитивістської моделі права до сприйняття природно-правового підходу, переосмислення традиційних позитивістських уявлень про монопольне становище закону в системі джерел права та поєднання в межах української правової системи різних форм права, інтегративні процеси щодо зближення основних правових сімей, визнання обов'язковості юрисдикції Європейського суду з прав людини. Автор вважає, що визнання та ефективне застосування цих категорій правотворчими і правозастосовними органами в процесі захисту й реалізації фундаментальних прав і свобод людини визначатиме прогрес України на шляху до об'єднаної Європи, привнесе стійкість, прогнозованість і сприятиме стабільності правових відносин у нашій державі, у результаті чого право виконуватиме роль стимулятора суспільного життя, а не гальмівного чинника [6, с. 186].

Тут абсолютно закономірно актуалізується питання про судову правотворчість. На думку М. Козюбри, однією з основних причин, які обумовлюють необхідність суддівської правотворчості, є потреба у конкретизації норм законів та інших нормативних актів, прийнятих офіційними суб'єктами нормотворчості, або ж точніше – їх актуалізації, тобто пристосування до конкретних ситуацій, що є предметом розгляду суду, з урахуванням безлічі чинників,

які впливають на ухвалення судового рішення, про які згадувалося вище. Тому, автор певен, що без елементів правотворчості не може обійтися також процес судового тлумачення конституції, законів та інших нормативних актів, яке є такою ж невід'ємною властивістю правосуддя, як і правотворчість (по суті – її складовою) [8, с. 41]. М. Козюбра вважає, що таким тенденціям сприяє синтез (інтеграція) надбань основних концепцій праворозуміння, до необхідності якого схиляється все більше як західних, так і вітчизняних правознавців при помітному одночасному зростанні колізій, невизначеностей, прогалин у законодавстві, його відставанні від динамізму сучасного життя. Тому, підсумовує автор, судова правотворчість – це «не аномалія, а іманентна властивість правосуддя, яка хоча і має свої межі, про що йтиметься далі, проте вилученою з діяльності суду бути не може, оскільки закладена в самій природі правосуддя» [8, с. 45].

Виходячи з вищезазначеного, можна в цілому узагальнити напрями впливу судової практики на розвиток права, а по суті її функції. Т. Росік у своєму дисертаційному дослідженні функціями судової практики називає систему напрямів впливу судової практики на суспільні відносини та на інші явища правової реальності, обумовлені рівнем розвитку правосвідомості громадян, їх правової культури, пов'язані з функціями судових органів щодо здійснення правотворчості, правозастосування і правоінтерпретації. Відтак, автор резюмує розуміння ролі судової практики в правотворчому процесі як засобу: 1) виявлення недоліків правового регулювання; 2) правотворчого подолання прогалин у законодавстві; 3) узагальнення правотворчого впливу на суспільні відносини; 4) створення правотворчих пропозицій щодо вдосконалення положень чинного законодавства; 5) тлумачення правових норм, що здійснюється шляхом усвідомлення і з'ясування правотворчого задуму, його роз'яснення суб'єктам права; 6) правотворчого контролю, що забезпечує при розгляді судової справи перевірку чинних норм права на предмет їх відповідності нормам, що закріплені Конституцією; 7) правотворчої ініціативи щодо вироблення правотворчих пропозицій та ініціювання їх розгляду компетентними органами [11, с. 12].

Значення цих напрямів впливу на розвиток права доцільно буде розкрити на конкретних прикладах діяльності національних судів. Очевидно, що найперше слід сказати про КС України, який має у своєму розпорядженні достатньо можливостей для здійснення впливу на розвиток законодавства. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» до таких повноважень Суду належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів

Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що оформлюється *рішенням*;

2) офіційне тлумачення Конституції України, що оформлюється *рішенням*;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України *висновків* про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України *висновків* про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України *висновку* щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України *висновку* щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України *висновку* про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України, що оформлюється рішенням Сенату або Великої Палати [14].

Г. Христова слушно відзначає, що предметом компетенції КС є виключно питання права, що означає, що він, на відміну від судів загальної юрисдикції, не вдається до встановлення фактичних обставин справи та не виступає правозастосовчим органом. Також авторка з урахуванням основних напрямів діяльності органу конституційного контролю, цілей прийняття актів та їх юридичних особливостей пропонує виділяти такі види актів КС України: 1) акти конституційного контролю; 2) акти щодо офіційного тлумачення Конституції; 3) процедурні (процесуальні) акти (протокольні та процесуаль-

ні ухвали, в тому числі «відмовні», які містять правові позиції та мають нормативний характер); 4) внутрішньоорганізаційні акти, перш за все – Регламент КС України, який є відомчим підзаконним нормативно-правовим актом. Увага приділяється також визначенню юридичної природи окремої думки, яку можуть висловити судді КС України. Автор стверджує, що вона не є одноособовим актом КС України, оскільки виноситься суддею від власного імені, виступає його особистою позицією у справі та не породжує юридичних наслідків, отже, має доктринальне значення. Наявність інституту окремої думки суддів КС України є свідченням демократизму конституційної юстиції України [12, с. 16].

Конституційний контроль. Отже, із законодавства випливає, що КС України здійснює судовий конституційний контроль, тобто стежить за дотриманням Конституції України всіма органами державної влади. Як зазначає з цього приводу С. Шевчук, визнання правового та нормативного характеру Конституції як тенденція сучасного конституціоналізму з боку представників судової влади означає застосування норм Конституції безпосередньо. Саме тому судовий конституційний контроль здійснюється не тільки завдяки тому, що Конституція існує як нормативно-правовий акт, а ще й тому, що вона має найвищу юридичну силу та запроваджує фундаментальні цінності та принципи правової системи як критерій чинності підпорядкованих Конституції інших правових актів [2, с. 504]. Як правило, конституційний судовий контроль поділяють на *попередній (превентивний)* щодо проектів про внесення змін до Конституції України) та наступний (щодо чинних законів та інших нормативно-правових актів).

У низці країн світу (Австралія, Бельгія, Данія, Індія, Ірландія, Канада, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція та ін.) існує попередній контроль за конституційністю нормативно-правових актів. Указаний контроль розповсюджується, як правило, на законопроекти до їх промульгації. КС України у своїх рішеннях власне пояснює суть превентивного судового конституційного контролю: «здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України не обмежує повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Основного Закону, а лише забезпечує конституційність їх реалізації Верховною Радою України, що є однією з основних гарантій *стабільності* Конституції України». Так, у Висновку Великої палати КС України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності) (реєстр. №6773) вимогам статей 157 і 158

Конституції України від 6 червня 2018 р. № 1-в/2018 КС України при визнанні законопроекту неконституційним вважав «за доцільне звернути увагу на те, що, ухвалюючи рішення щодо скасування депутатської недоторканності, необхідно враховувати стан політичної та правової системи України – її здатність у разі повної відсутності інституту депутатської недоторканності забезпечити безперешкодне та ефективне здійснення народними депутатами України своїх повноважень, функціонування парламенту <...>, а також реалізацію конституційного принципу поділу державної влади» [17].

КС України наголосив на тому, що видані в такому випадку його висновки, так само як і рішення, видані за результатами наступного конституційного контролю, є обов'язковими до виконання. Це впливає з частини третьої ст. 124 Конституції України, відповідно до якої судочинство здійснюється КС України та судами загальної юрисдикції, а також з частини п'ятої цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Отже, прийняття судового рішення у формі висновку КС України є обов'язковим до виконання. Висновок КС України матиме значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України. Недодержання цієї умови Верховною Радою України є порушенням принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України) [17].

Отже, за Основним Законом України наявність відповідного висновку КС України є обов'язковою умовою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Здійснення КС України попереднього (превентивного) контролю відповідності такого законопроекту вимогам, встановленим статтями 157 і 158 Конституції України, з усіма можливими поправками, внесеними до нього у процесі розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, є невід'ємною стадією конституційної процедури внесення змін до Основного Закону України [18].

У цілому ж варто відзначити, що серед актів конституційного контролю переважну більшість становлять рішення КС України про відповідність Конституції (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АРК або їх окремих положень. Г. Христова на підставі аналізу робить висновок про те, що юрисдикція КС України охоплює всі юридичні акти зазначених державних органів (нормативні та індивідуальні

акти-документи, а також акти-дії), схвалені після набуття чинності Конституцією України, та нормативно-правові акти цих органів, прийняті до набуття нею чинності [12, с. 12].

Наступний конституційний контроль КС України здійснює щодо чинних нормативно-правових актів у порядку винесення рішень у справах за поданням суб'єктів конституційного подання та у справах за конституційними скаргами громадян. Так, у доволі новітньому своєму рішенні щодо відповідності Конституції України положень Закону України «Про психіатричну допомогу» від 20 грудня 2018 р. КС України відзначив, що «повторно запровадивши правове регулювання з тим самим недоліком, Верховна Рада України порушила вимогу частини другої статті 8 Основного Закону України, за якою закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй». У цій справі мова йшла про норму Закону, яка дозволяла госпіталізувати недієздатних осіб без рішення суду, що становило в кожному випадку порушення державою своїх позитивних зобов'язань щодо попередження катувань, нелюдського і такого, що принижує людську гідність, поводження [19].

Якщо в цьому прикладі мова йшла про скасування неконституційного положення, то у справі про визнання неконституційним та скасування Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури з указаної дати почала діяти редакція Конституції України від 28 червня 1996 р. Це рішення стало приводом для палких дискусій серед учених та фахових юристів.

КС України пояснив, що «виходить з того, що визнання неконституційним Закону № 2222-IV у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом № 2222-IV. Це забезпечує *стабільність конституційного ладу в Україні*, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, цілісність, непорушність та безперервність дії Конституції України, її верховенство як Основного Закону держави на всій території України» [18].

З дією нормативно-правових актів у часі пов'язане також поняття «переживаюча дія (ультраактивність) акта». Це має місце тоді, коли нормативно-правовий акт є нечинним, але окремі його положення продовжують діяти у певних випадках. Правова норма має переживаючу дію, якщо вона повністю або частково продовжує врегульовувати правовідносини після того, як акт, яким вона встановлена, або відповідне положення цього акта втратило чинність [20, с. 186]. У літературі цю ситуацію – відновлення дії положень закону внаслідок визнання

Конституційним Судом неконституційними внесених до нього змін – називають особливим способом його ретроактивної дії з рисами ультраактивної дії закону в часі, оскільки положення закону, що втратили чинність у зв'язку зі змінами, через певний час (як у випадку з Конституцією України і Законом України № 2222-IV) знову набирають чинності, а норми-зміни втрачають чинність [4, с. 95]. С. Вдовіченко вважає, що, таким чином, КС України «втілює творчий і конструктивний підхід» та «збагатив доктрину ретроактивної дії нормативно-правового акта новим принципом: якщо положення акта, що прийняті на заміну або доповнення цього акта, визнані неконституційними, то в такому разі задля уникнення правового вакууму мають діяти первинні положення цього акта (за умови, що вони є конституційними)». Автор певен, що така судова творчість КС України відображає розвиток сучасних загальних принципів права і принципів конституційного судочинства, зокрема верховенства права, належної конституційної процедури тощо [4, с. 100].

Конституційний контроль при розгляді конституційних скарг від громадян. Отже, як уже було відзначено, на КС України серед іншого покладено функції вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Відповідно до ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» «конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 Закону “Про Конституційний Суд України”, та якщо: 1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); 2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано Закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців».

Як зазначає Г. Хрестова, аналіз положень Закону про КС України дозволяє запропонувати дворівневий тест оцінки ситуації, якої стосується конституційна скарга (у разі її відповідності іншим умовам прийнятності, визначеним у ст. 77 Закону). Цей тест включає: 1) вирішення питання про обґрунтованість твердження суб'єкта права на конституційну скаргу щодо порушення внаслідок застосування закону гарантованих Конституцією України прав людини (умовно – «тест на порушення прав і свобод»); 2) оцінку відповідності закону (його окремих положень) положенням Конституції України (умовно – «тест на конституційність закону»). Третім (факультативним) етапом цього тесту виступає оцінка «конституційності» тлумачення закону [21, с. 92].

У першому рішенні, прийнятому за результатами розгляду конституційних скарг від громадян, від 25 квітня 2019 р. КС України визнав неконституційними деякі положення Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р., які на момент подання скарг встановлювали, що особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї під час проходження дійсної строкової служби і внаслідок цього стали особами з інвалідністю, пенсія по інвалідності обчислюється відповідно до Закону або за бажанням таких осіб – з п’ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року. Автори клопотань указують на те, що відповідно до положень частини третьої ст. 59 Закону правове регулювання щодо обчислення пенсії по інвалідності не поширюється на військовослужбовців із числа військовозобов’язаних, призваних на військові збори з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, у зв’язку з чим вони отримують пенсію «у три рази нижчу, ніж солдати строкової служби», що порушує їх конституційні права, визначені частиною першою ст. 9, частинами першою, другою ст. 24 Конституції України. Визнаючи неконституційними ці положення Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р., КС України відзначив, що «отже, військовослужбовці, які постраждали під час ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС при виконанні військового обов’язку, мають різний рівень соціального забезпечення. Такий підхід законодавця до визначення рівня соціального забезпечення вказаних категорій осіб не відповідає принципу справедливості та є порушенням конституційного принципу рівності. Таким чином, законодавець не забезпечив певні категорії військовослужбовців, які виконують конституційно значущі функції щодо захисту Вітчизни, особливими умовами соціального захисту, обсяг яких має передбачати гідні умови їх життя й повне відшкодування заподіяної шкоди, чим порушив сутність конституційного права на соціальний захист, конституційні гарантії щодо безумовного забезпечення належного рівня їх соціального захисту» [22].

Інтерпретаційна діяльність КС України. Як слушно зауважує М. Козюбра, тлумачення відповідних правових текстів ще з часів Стародавнього Риму розглядається як поєднання елементів науки і мистецтва: подібно до акторів чи музикантів, що мають безліч способів зіграти п’єсу чи музичний твір у власній інтерпретації (обробці, аранжуванні), які не завжди точно відтворюють авторський текст, суб’єкти тлумачення – «правові актори» – також, як правило, «грають п’єсу закону» більшою чи меншою мірою відмінно від його

буквального тексту, яким його написав законодавець. Головне, як вважає М. Козюбра, полягає в тому, щоб така гра «правових акторів» не порушувала загальної гармонії права, тобто узгоджувалася з «музикою» правової системи [8, с. 42].

Досліджуючи проблему тлумачення норм права, його співвідношення з правотворчістю, учені приходять до різних висновків. Доволі консервативним є підхід, згідно з яким тлумачення норм права в умовах становлення правової держави повинно слугувати меті правильного, точного й однакового розуміння і застосування закону, меті виявлення його суті, яку законодавець вклав у словесне формулювання, покликане протистояти будь-яким спробам відійти від точного змісту правових норм, протиставляти під різним видом «буквальний» і «дійсний» зміст, «букву» і «дух» закону, його зміст і зовнішню форму, що є прихованою формою зміни закону. Вельми складно, навіть неможливо зрозуміти, що являє собою дійсний внутрішній смисл норми на відміну від її буквального тексту, де містяться об'єктивні критерії віднаходження і дослідження цього дійсного змісту [23, с. 65–66]. За такого підходу тлумачення правових норм визначається як встановлення змісту нормативно-правових актів, спрямоване на розкриття вираженої в них волі законодавця. У процесі тлумачення встановлюються смисл і сфера дії нормативного припису, за необхідності – його основна мета і соціальна спрямованість, місце в системі правового регулювання, суспільно-історичні умови його прийняття, умови, в яких відбувається тлумачення. Під дійсним змістом норм права розуміється виражена в них воля законодавця.

Попередні покоління вітчизняних юристів формувалися під домінуючим впливом юридичного позитивізму, а точніше, так званої екзегетичної школи, в основу якої покладена вимога жорсткої прив'язки до тексту нормативно-правового акта. Дотримання букви закону – це передусім принцип практичної діяльності представників правничої професії. Тенденція вважати закон таким, що існує як окрема сутність, чітко відмінна від моралі й політики, має дуже глибокі корені у поглядах професійних правників на свої функції; вона формує саму основу більшості наших правничих інституцій і процедур [24, с. 174]. Недовіра до намагань використовувати дух Конституції і законів у процесі обґрунтування рішень викликана також поширеною в радянський період практикою підміни законів «революційною правосвідомістю», яка свого часу розглядалася як офіційне джерело права, або партійно-політичною доцільністю, суддівським свавіллям пострадянського періоду, яке нерідко прикривається «духом закону», тощо [25, с. 6].

Слід погодитися з думкою, що звернення до духу права у процесі прийняття правозастосовних рішень може бути плідним лише за умови високої

моральності, духовності самих правозастосувачів. В умовах занепаду моралі, цинізму, девальвації духовних цінностей оперування виключно «духом права» насправді часто закінчується свавіллям. Забезпечення правової безпеки як кінцевої й основної мети права може бути досягнуте, як зазначалося вище, завдяки чіткій словесній визначеності підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо громадянам. Вони повинні мати можливість передбачати правові наслідки своєї поведінки. У зв'язку з цим було б неправильно у процесі правозастосування віддалятися від тексту нормативних приписів, а тим більш ігнорувати його. Саме на підставі аналізу текстів законів та інших нормативних документів має з'ясуватися смисл норми, що підлягає застосуванню, мають долатися неоднозначності й суперечності у формулюваннях. Водночас недопустиме ігнорування духу нормативного тексту, коли словесні формулювання його окремих положень, які б мали застосовуватися для вирішення конкретної правової ситуації, спотворюють саму мету нормативно-правового акта або ж викладені нечітко, у результаті чого вони є недостатніми для прийняття рішення. Для того щоб досягнути цей дух, часто недостатньо зрозуміти наміри творців нормативного тексту, необхідно дослідити ідеологію правового інституту, частиною якого є застосовуваний нормативний припис, ідеологію відповідної галузі, а якщо і цього виявиться недостатньо, то й ідеологію правової системи в цілому, що визначається особливою метою і завданнями, котрі, у свою чергу, залежать від вищих цілей суспільства, гарантувати досягнення яких покликане право і передусім Конституція [25, с. 6–7].

До того ж право – це не щось застигле, закам'яніле, раз і назавжди сформульоване в законах. На відміну від законів, які з огляду на низку обставин мають схильність відставати від досить динамічного, особливо в наш час, життя. Воно, як зазначалося в одному з рішень Європейського суду з прав людини, має бути здатним іти в ногу з обставинами, що змінюються [26]. Право – це безперервний процес, воно має еволюціонувати разом зі зміною соціального життя. Звідси випливає, що будь-який закон чи інший нормативно-правовий акт має тлумачитися у світлі умов сьогодення. Ф. Веніславський вважає, що саме у процесі офіційного тлумачення виявляється «дух» права, втіленого в тексті Конституції і конституційних законів України, його «філософія», спрямованість усього конституційно-правового регулювання. Тому, виконуючи свою інтерпретаційну функцію, саме КС покликаний стати дієвим елементом конституційно-правового механізму забезпечення стабільності конституційного ладу і його засад. На наш погляд, забезпечення конституційної стабільності має лежати в основі здійснення КС будь-якої інтерпретації норм Основного Закону України [5, с. 65].

Європейський суд з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 27 травня 2013 р. (Заява № 21722/11) зазначив, що «наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (див. зазначене вище рішення у справі “Гудвін проти Сполученого Королівства” (Goodwin v. the United Kingdom), п. 33)». Справді, ЄСПЛ відзначив, що «хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “Горзелік та інші проти Польщі” (Gorzelik and Others v. Poland), п. 65, зазначене вище)».

Тут варто зробити застереження про те, що внаслідок судової реформи та змін до Конституції України у 2016 р. КС України здійснює тлумачення лише Конституції України. При цьому очевидно, що тлумачення залишається іманентною властивістю розгляду питання про конституційність законодавства. Так, за словами Голови КС України протягом 2014–2018 рр. С. Шевчука, «ключовим завданням Конституційного Суду України як гаранта законності та справедливості є захист Основного Закону держави, який є основоположною цінністю українського суспільства, а не механізмом в руках влади» [27]. І на підтвердження своїх слів Станіслав Шевчук навів низку рішень Суду. Так, рішенням щодо неконституційності частини шостої статті 216 КПК України КС України заборонив Міністерству юстиції України розслідувати злочини, скоєні всередині системи. Розтлумачивши Кримінальний процесуальний кодекс України у світлі міжнародних стандартів, КС України встановив, що розслідування неналежного поведіння з боку уповноважених державою осіб вважається ефективним за дотримання такого загального принципу: особи – і ті, які здійснюють перевірки, і ті, які здійснюють розслідування, – повинні бути незалежними ієрархічно та інституційно від будь-кого, хто причетний до подій у справі; тобто слідчі мають бути незалежними на практиці [28].

До речі, підвищенню ролі КС України в забезпеченні стабільності та динамізму правової системи сприяє послідовне застосування ним міжнародних стандартів у сфері прав людини та тлумачення національного законодавства у їх світлі. Так, у рішенні у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій від 8 вересня 2016 р. КС України підтвердив своє дружнє ставлення до міжнародного права, що практично означає, що практика тлумачення та застосування Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) має враховуватися при розгляді справ у порядку конституційного судочинства [29].

За спостереженням Г. Хрислової, на початку свого функціонування КС України враховував Конвенцію та практику Суду шляхом згадування назв посилаючись на статті Конвенції, подекуди демонструючи схожість формулювань положень Конвенції та Конституції (Рішення у справі про смертну кару від 1999 р., Рішення у справі за зверненнями жителів міста Жовті Води від 1997 р.). Сьогодні ж КС України активно та інтенсивно використовує положення Конвенції та принципи і доктрини, вироблені ЄСПЛ при тлумаченні Конвенції. Г. Хрислова робить надто важливий висновок про те, що послідовне врахування КС стандартів Ради Європи, Конвенції та практики Суду при здійсненні конституційного судочинства у цілому, зокрема при розгляді конституційних скарг, допоможе уникнути «конкуренції» позицій КС та Європейського суду з прав людини. Зокрема, випадки такої «конкуренції» потенційно можуть мати місце у разі прийняття КС ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою через відсутність порушення гарантованих Конституцією України прав людини, тоді як Європейський суд визнає порушення відповідного права, гарантованого Європейською конвенцією [30].

У Висновку Консультативної ради Європейських суддів «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону» одним із напрямів впливу судової діяльності на правову систему держави є застосування міжнародних стандартів [31]. Тому судам слід приділяти належну увагу необхідності уникати суперечностей між національними законами та міжнародними договорами. Ці цілі слід переслідувати незалежно від того, чи дотримується держава «дуалістичної системи» (тобто що міжнародне право не є безпосередньо застосовним, необхідним є впровадження національного законодавства) або «моністичної системи» (тобто що міжнародне право не потребує інкорпорації в національне законодавство і може після ратифікації міжнародного договору безпосередньо застосовуватися судами). Це включає роз'яснення належної взаємодії правових норм на різних рівнях, щоб забезпечити функціонування спільних і частково інтегрованих систем права в цілому.

Висновки. Як убачається із проведеного аналізу наукової літератури і судової практики КС України, останній володіє дуже потужним впливом на забезпечення стабільності та динамізму законодавства України. Послугуючись наданими Конституцією та Законом України «Про Конституційний Суд України» повноваженнями, КС України послідовно захищає цінності Основного Закону, гармонічно сприяючи як стабільності правового регулювання (див. Рішення у справі щодо внесення змін до Конституції України про скасування депутатської недоторканності), так і динамічному його розвитку (приклад застосування КС України міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Brugger W. Concretization of Law and Statutory Interpretation. *Tulane European and Civil Law Forum*. 1996. No 11. P. 211–212.
2. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII, від 22.05.2018 № 5-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення: 25.04.2019).
4. Вдовіченко С. Доктрина відновлення дії попередньої редакції норм законів у діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 93–101.
5. Веніславський Ф. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2 (61). С. 61–69.
6. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 223 с.
7. Дашковська О. Р. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34–41.
8. Козюбра М. І. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–48.
9. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 384 с.
10. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 92–99.
11. Росік Т. В. Роль судової практики в сучасній правотворчості: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 20 с.
12. Христова Г. О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 225 с.
13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 25.04.2019).
14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 25.04.2019).
15. Савенко М. Д. Роль практики Європейського суду з прав людини у конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 51–55.
16. Мазур М. В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття. *Форум права*. 2011. № 3. С. 493–497.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 09.06.1998 № 8-рп/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98> (дата звернення: 25.04.2019).

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30.09.2010 № 20-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> (дата звернення: 25.04.2019).
19. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 20.12.2018 № 13-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18> (дата звернення: 25.04.2019).
20. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
21. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 498 с.
22. Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25.04.2019 № 1-р (II)/2019. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2_219.pdf (дата звернення: 25.04.2019).
23. Пиголкин А. С. Толкование норм права и правотворчество: проблемы соотношения. *Закон: создание и толкование* / под ред. А. С. Пиголкина. Москва: Спарк, 1998. С. 65–75.
24. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ: Києво-Могилян. акад., 2007. 174 с.
25. Козюбра М. І. Дихотомія духу і букви права: виникнення проблеми, її аспекти та напрями вирішення. *Наукові записки*. 2008. Т. 77: Юридичні науки. С. 3–8.
26. Европейский суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. Москва: Норма, 2000. Т. 1. 202 с.
27. Голова Конституційного Суду України Станіслав Шевчук: Конституція – це не лише текст, а й цінності та дух. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/golova-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-stanislav-shevchuk-konstytuciya-ce-ne-lyshe-tekst-y> (дата звернення: 25.04.2019).
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24.04.2018 № 3-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18> (дата звернення: 25.04.2019).
29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 08.09.2016 № 6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 25.04.2019).

30. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики. Харків: Право, 2018. 680 с.
31. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради Європейських суддів «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону». 10.11.2017. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%D0%9A%D0%A0%D0%84%D0%A1_20.pdf (дата звернення: 25.04.2019).

REFERENCES

1. Brugger, W. (1996). Concretization of Law and Statutory Interpretation. *Tulane European and Civil Law Forum*, 11, 211–212.
2. Shevchuk, S. (2007). *Sudova pravotvorchist: svitovyi dosvid i perspektyvy v Ukraini [Judicial law-making: world experience and perspectives in Ukraine]*. Kyiv: Referat [in Ukrainian].
3. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 12 rozdil I Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» vid 28.12.2014. 76-VIII vid 22.05.2018. 5-r/2018 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 49 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Section 12 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments and Recognition as Lack of Validity, Certain Legislative Acts of Ukraine» dated December 28, 2014. 76-VIII dated May 22, 2018. 5-p/2018]*. (2018, May 22). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> [in Ukrainian].
4. Vdovichenko, S. (2013). Doktryna vidnovlennia dii poperednoi redaktsii norm zakoniv u diialnosti Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [The doctrine of restoring the previous version of the norms of laws in the activities of the Constitutional Court of Ukraine]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 11 (6), 93–101 [in Ukrainian].
5. Venislavskiy, F. (2010). Interpretatsiina diialnist Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v mekhanizmi zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu [Interpretative activity of the Constitutional Court of Ukraine in the mechanism of ensuring the stability of the constitutional system]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2 (61), 61–69 [in Ukrainian].
6. Huralenko, N. A. (2009). *Sudovyi pretsedent v systemi dzherel prava: filosofsko-pravovyi aspekt [Judicial precedent in the system of sources of law: the philosophical and legal aspect]* (PhD thesis). Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
7. Dashkovska, O. R. (2011). Sudovyi pretsedent i sudova praktyka yak dzherela prava [Judicial precedent and jurisprudence as a source of law]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (64), 34–41 [in Ukrainian].

8. Koziubra, M. I. (2016). Sudova pravotvorchist: anomalii chy imanentna vlastyvist pravosuddia [Lawmaking: anomaly or immanent property of justice]. *Pravo Ukrainy – The law of Ukraine*, 10, 38–48 [in Ukrainian].
9. Moskvych, L. M. (2011). *Efektivnist sudovoi systemy: kontseptualnyi analiz [Efficiency of the judicial system: conceptual analysis]*. Kharkiv: FINN [in Ukrainian].
10. Pohrebniak, S. (2003). Vplyv sudovoi praktyky na yurydychni akty v romano-hermanskii pravovii simi [Influence of judicial practice on legal acts in the Roman-Germanic legal family]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 92–99 [in Ukrainian].
11. Rosik, T. V. (2016). *Rol sudovoi praktyky v suchasni pravotvorchosti: teoretyko-prykladni aspekty [The role of judicial practice in modern law-making: theoretical and applied aspects: dissertation dissertation]*. Extended abstract of PhD thesis. Kyiv [in Ukrainian].
12. Khrystova, H. O. (2004). *Yurydychna pryroda aktiv konstytutsiinoho sudu Ukrainy [Legal nature of acts of the Constitutional Court of Ukraine]* (PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
13. *Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016. 1402-VIII [On the Judicial System and the Status of Judges Law of Ukraine dated June 02, 2016. № 1402-VIII]*. (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].
14. *Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.07.2017. 2136-VIII [On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine dated July 13, 2017. 2136-VIII]*. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> [in Ukrainian].
15. Savenko, M. D. (2005). Rol praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u konstytutsiinomu sudochynstvi [The role of the European Court of Human Rights in the constitutional proceeding]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 51–55 [in Ukrainian].
16. Mazur, M. V. (2011). Sudova praktyka yak dzherelo prava: problema vyznachennia poniattia [Litigation as a source of law: the problem of definition of the concept]. *Forum prava – The forum of law*, 3, 493–497 [in Ukrainian].
17. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyny druhoi statti 158 ta statti 159 Konstytutsii Ukrainy (sprava shchodo vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy) vid 9.06.1998. 8-rp/1998 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the President of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of part two of Article 158 and Article 159 of the Constitution of Ukraine (the case on amending the Constitution of Ukraine) of June 9, 1998. 8-rp/1998]*. (1998). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98>) [in Ukrainian].
18. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 252 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy vid 08.12.2004. 2222 – IV (sprava pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy) vid 30.09.2010. 20-rp/2010 [The decision of the Constitutional*

- Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 252 people's deputies of Ukraine regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Law of Ukraine On Amendments to the Constitution of Ukraine dated December 22, 2004. 2222-IV (case on compliance with the procedure for amending the Of the Constitution of Ukraine) dated September 30, 2010. 20-rp/2010].* (2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> [in Ukrainian].
19. *Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen shostoho rechennia chastyny pershoi statti 13 Zakonu Ukrainy Pro psykhiatrychnu dopomohu vid 20.12.2018. 13-r/2018 [The decision of the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of the sixth sentence of part one of Article 13 of the Law of Ukraine On Psychiatric Aid dated December 20, 2018. 13-p/2018].* (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18> [in Ukrainian].
 20. Koziubra, M. I. (Eds.). (2015). *Zahalna teoriia prava [General theory of law]*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
 21. Khrystova, H. O. (2019). *Doktryna pozytyvnykh zoboviazan derzhavy u sferi prav liudyny [Doctrine of the State's positive obligations in the field of human rights]* (Doctor thesis) [in Ukrainian].
 22. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi Senat) za konstytutsiinymy skarhamy Skrypky Anatoliia Volodymyrovycha ta Bobyria Oleksiia Yakovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny tretoi statti 59 Zakonu Ukrainy Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobylskoi katastrofy vid 25.04.2019. 1-r (II)/2019 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) on constitutional complaints of Anatoly Volodymyrovych and Oleksii Bobiry concerning the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of part three of Article 59 of the Law of Ukraine On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Catastrophe dated April 25, 2019. 1-p (II)/2019].* Retrieved from http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2_219.pdf [in Ukrainian].
 23. Pigolkin, A. S. (1998). *Tolkovanie norm prava i pravotvorchestvo: problemy sootnosheniya [Interpretation of the rule of law and law-making: problems of correlation]. Zakon: sozдание i tolkovanie [Law: creation and interpretation]*, in A. S. Pigolkin (Ed.). Moskva: Siark, 65–75 [in Russian].
 24. Tamanaha, B. (2007). *Verkhovenstvo prava: istoriia, polityka, teoriia [Rule of law: history, politics, theory]*. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad. [in Ukrainian].
 25. Koziubra, M. I. (2008). *Dykhotomiia dukhu i bukvy prava: vynyknennia problemy, yii aspekty ta napriamy vyrishennia [Dichotomy of the spirit and the letters of law: the emergence of the problem, its aspects and directions of solution]. Naukovi zapysky – Proceedings, T. 77: Yurydychni nauky, 3–8* [in Ukrainian].
 26. *Evropeyskiy sud po pravam cheloveka. Izbrannyye resheniya: v 2 t [European Court of Human Rights. Selected solutions: in 2 volumes].* (2000). Moskva: Norma. V. 1 [in Russian].

27. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy (2018, May 10). *Holova Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Stanislav Shevchuk: Konstytutsiia – tse ne lyshe tekst, a y tsinnosti ta dukh* [Chairman of the Constitutional Court of Ukraine Stanislav Shevchuk *The Constitution is not only text, but also values and spirit*]. Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/novyna/golova-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-stanislav-shevchuk-konstytuciya-ce-ne-lyshe-tekst-y> [in Ukrainian].
28. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny shostoi statti 216 Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy vid 24.04.2018. 3-r/2018* [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of part six of Article 216 of the Criminal Procedural Code of Ukraine dated April 24, 2018. 3-p/2018]. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18> [in Ukrainian].
29. *Rishennia KS Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny piatoi statti 21 Zakonu Ukrainy Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii (sprava pro zavchasne spovishchennia pro provedennia publichnykh bohosluzhin, relihiinykh obriadiv, tseremonii ta protsesii) vid 08.09.2016. 6-rp/2016* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in a case under the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of part five of Article 21 of the Law of Ukraine On Freedom of Conscience and Religious Organizations (case on an early notification of the conduct of public worship services, religious ceremonies, ceremonies and processions) dated September 08, 2016. 6-rp/2016]. (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> [in Ukrainian].
30. Khrystova, H. O. (2018). *Pozytyvni zoboviazannia derzhavy u sferi prav liudyny: suchasni vyklyky* [State's Positive Responsibilities in the Sphere of Human Rights: Modern Challenges]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
31. *Vysnovok 20 (2017) Konsultatyvnoi rady Yevropeiskykh suddiv Pro rol sudiv u zabezpechenni yednosti zastosuvannia zakonu* [Conclusion 20 (2017) of the Advisory Council of European Judges on the role of courts in ensuring the unity of law enforcement.]. (2017, November 10). Retrieved from http://www.vru.gov.ua/content/file/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%D0%9A%D0%A0%D0%84%D0%A1_20.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.05.2019 р.

Стаття пройшла рецензування 15.05.2019 р.

Стаття рекомендована до опублікування 24.05.2019 р.

И. В. СУХОДУБОВА

кандидат юридических наук, ассистент кафедры теории и философии права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

**СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ
КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ
И ДИНАМИЗМА ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА**

Статья посвящена роли Конституционного Суда Украины в обеспечении стабильности и одновременно динамизма системы правового регулирования. Проанализированы полномочия Конституционного Суда, посредством реализации которых он может влиять на развитие правовой системы.

Ключевые слова: стабильность, динамизм, судебная практика, законодательство, правовая определенность.

I. V. SUKHODUBOVA

Doctor of Philosophy (Law Science), Assistant Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkov

**JUDICIAL PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF UKRAINE AS AN INSTRUMENT OF ENSURING STABILITY
AND DYNAMISM OF LEGISLATION**

Problem setting. Judicial reform, which began in 2016 and which provisions continue to be implemented and now in the legal system of Ukraine, brought a number of fundamental changes in the judicial system. As a result of the adoption in 2016 of amendments to the Constitution of Ukraine in the area of justice, the adoption of the new Law “On the Judiciary and the Status of Judges” and the subsequent introduction of amendments to the procedural codes, we received the absolutely newest Supreme Court as the highest (among the three) judiciary of Ukraine with sufficiently wide opportunities to ensure the unity of judicial practice and influence in general on legal regulation. An addition to the Constitution, Article 151¹ has introduced the long-awaited authority of the Constitutional Court of Ukraine to decide on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the law of Ukraine on the constitutional complaint of individuals who believe that the law of Ukraine is in conflict with the Constitution of Ukraine in the final judicial decision in her or his case.

Recent research and publication analysis. These facts together with the necessity of ensuring of the legal certainty principle in Ukrainian law clearly indicates the relevance of the issue of the impact of judicial practice on legal regulation, which is confirmed by high interest among Ukrainian researchers. The high debate on this issue is connected with the lack of an established approach to the understanding of judicial practice, its role as a

source of law; Even more controversial are the approaches to specific impacts of jurisprudence on law-making and legislation.

Paper objective the purpose of this article is to find out the content of the concept of “judicial practice”, its role as a source of law, and the role of the Constitutional Court of Ukraine case law in terms of ensuring its stability and dynamism.

Paper main body. Article 1 of the Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” of July 13, 2017 establishes that the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter referred to as the Constitutional Court of Ukraine) is the body of constitutional jurisdiction, which is entrusted with ensuring the rule of the Constitution of Ukraine, The Constitution of Ukraine (CCU), cases of other acts, official interpretation of the Constitution of Ukraine, as well as other powers in accordance with the Constitution of Ukraine. It is determined that the main activities of CCU are: constitutional control and official interpretation of the Constitution.

Conclusions of the research. As it is seen from the analysis of scientific literature and the case law of the Constitutional Court of Ukraine, the latter has a very powerful influence on ensuring the stability and dynamism of Ukrainian legislation. The Constitutional Court of Ukraine, consistent with the Constitution and the Law, empowers, consistently protects the values of the Basic Law, harmoniously promoting the stability of legal regulation and promoting its dynamic development.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the role of the Constitutional Court of Ukraine on ensuring stability and at the same time dynamism of the legal regulation system. The powers of the Constitutional Court through the implementation of which it can influence the development of the legal system are analyzed.

Key words: stability, dynamism, judicial practice, legislation, legal certainty.

Article details:

Received: 03 May 2019

Revised: 15 May 2019

Accepted: 24 May 2019

Рекомендоване цитування: Суходубова І. В. Судова практика Конституційного Суду України як інструмент забезпечення стабільності і динамізму законодавства. *Економічна теорія та право*. 2019. № 2 (37). С. 106–129. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-37-2-106.

Suggested citation: Sukhodubova, I. V. (2019). Sudova praktyka konstytutsiinoho sudu Ukrainy yak instrument zabezpechennia stabilnosti i dynamizmu zakonodavstva [Judicial practice of the Constitutional Court of Ukraine as an instrument of ensuring stability and dynamism of legislation]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 2 (37), 106–129. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-37-2-106.